

MÜASİR TƏSNİFAT SİSTEMLƏRİNİN SƏCİYYƏVİ ASPEKTLƏRİ

Kəmalə Məmmədova

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının magistrantı
mmmedovakemale@gmail.com*

Xülasə: Məqalədə Təsnifat anlayışına müxtəlif prizmadan baxılmışdır. Burada kitabxanalarda tətbiq olunan təsnifat sistemlərinin əlyətərlik xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. İstifadədə olan kitabxana təsnifatının sxemlərinə yanaşma tərzə şərh edilmişdir. Həmçinin kitabxanalarda tətbiq olunan təsnifat sistemlərinə xüsusi yer verilmişdir. Son nəticə kimi müasir təsnifat sistemlərinin tətbiqi şərtləndirən səciyyəvi aspektlər qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: Təsnifat, təsnifat sistemləri, təsnifat sxemləri, Melvel Dyü təsnifatı, təsnifat sistemlərinin səciyyəvi aspektləri.

Giriş. Təsnifat gündəlik həyatımızda hamımızın intuitiv şəkildə etdiyi və ətrafımızda gördüyümüz bir şeydir. Təsnifatın tətbiqini özündə əks etdirən çoxlu nümunələr göstərə bilərik. Biz heyvanları, bitkiləri, quşları, dilləri və bir çox başqa varlıqları onlarda olan ümumi əlamətlərə əsaslanaraq qruplara bölür, təsnif edirik. Təsnifat varlıqlar arasında əlaqəni aşkar edir. Bir qrupun bütün üzvləri bəzi ümumi xüsusiyyətlərə görə bir-birilə əlaqəlidir. Biz müəyyən bir qrupa üzv qəbul etdikdə ilk öncə onun qrupla ortaq cəhətlərinin olmasına, aidlik xüsusiyyətinə nəzər yetiririk. Məsələn, mikrokimya ya aid bir kitab varsa biz onu “kimya” qrupuna aid edirik, buna səbəb burada ümumi amil kimi kimyanın olmasıdır. Bir sözlə təsnifat xaosu aradan qaldırır və vəziyyəti nizama salır. Təsnifatı: Müəyyən edilmiş meyarlara uyğun olaraq qruplar və ya kateqoriyalar üzrə sistemli yerləşdirmə kimi şərh edə bilərik.

Tipik olaraq təsnifatda maddələr iyerarxik ağac strukturunda yerləşdirilir. Kitabxanadakı kitablar müəyyən əlamətlə uyğun bölünür, sonra isə onların mövzu məzmunu əsasında düzülür. Beləliklə, bölünmə xüsusiyyəti təsnifat üçün ümumi mövzudur. Beləliklə, faydalı və müvafiq xüsusiyyətlərin ardıcıl tətbiqi təsnifat kimi daha dərin və daha incə ağac yaradır.

Məsələnin qoyuluşu. Eydelmanın fikrincə kitabxana təsnifatı termini altında kitab qruplaşması nəzərdə tutulur “Təsnifat kitabların rəflərdə düzülüşü və onların katalqda və bibliografik göstəricilərdə təsvirinin sistemləşdirilməsi üçün tətbiq olunur” [1, s 33]. Bütün dünyada istifadə olunan bir çox kitabxana təsnifat sistemləri var. Bu təsnifat sistemi aşağıdakılardır.

- Dyü Onluq Təsnifatı (DDC, 1876+)
- Universal Onluq təsnifatı (UDC, 1895+)
- Konqres Kitabxanasının Təsnifatı (LCC, 1902+)

- Kolon Təsnifatı (CC, 1933+)
- Blissin Bibliografik Təsnifatı (1-ci nəşr, 1940 və 1953)

Dünyada ən çox istifadə edilən təsnifat sistemləri “Melvel Dyü Onluq Təsnifatı”, “Universal Onluq Təsnifatı” və “Konqres Kitabxanasının təsnifatıdır” [3, s 31].

Melvel Dyü (1851-1931) ilk dəfə biliyi bölən Onluq Təsnifatı tərtib etmişdir ki, bu təsnifatda tədrisin akademik fənləri ilə və mövzularını ifadə etmək üçün onluq işarələrdən istifadə olunur, lazımi yerlərdə yeni mövzuların genişləndirilməsi və daxil edilməsi üçün demək olar ki, sonsuz imkanlar təmin edilir. O vaxtdan bəri kitabxanalar kitabları əsasən mövzu məzmununa əsasən təsnif edirlər. Beləliklə, kitabxana təsnifatı kitabxanalarda kitablara tətbiq edilən bilik təsnifatına aiddir. Başqa sözlə, kitabxana təsnifatı tətbiqi bilik təsnifatıdır. Buna görə də kitabxanalarda sənədlər müxtəlif növlərə baxmayaraq, mövzuya görə düzülür və sənəd kolleksiyalar müxtəlif yollarla təşkil edilə bilər: məsələn, dövrlət sənədləri, patentlər və ya standartlar öz rəsmi kodları ilə tənzimləyə bilər. Cari dövrü nəşrlər adətən başlıqlara görə əlifba sırası ilə düzülür. Xəritələr, CD-lər, bukletlər, fotoşəkillər fərqli və ayrıca təşkili tələb edir.

Kitabxanalarda tətbiq olunan təsnifat sistemləri bizə aşağıdakı xüsusiyyətlərə əlyətərliyi təmin edir:

1. İstifadəçilərə kitabxanada müəyyən bir mövzuda olan əsərlərdən və ya sənədlərdən nəyi nəzərdən keçirmək, müəyyən etmək və tapmaq imkanı vermək üçün mövzuya girişi asanlaşdırmaq
 2. Kolleksiyaadakı minlərlə element arasından sənədləri tez bir zamanda əldə etmək və istifadə edildikdən sonra sənədləri ilkin fiziki vəziyyətlərinə dəyişdirmək;
 3. Kitabxana xidmət yönümlü bir təşkilat olduğundan, təsnifat kitabxana materialının faydalılığını artırmaq üçün istifadə olunan bir vasitədir
 4. Kitabların rəflərdə düzgün fiziki düzülüşü istifadəçilərin və kitabxanaların vaxtına da qənaət edir
- Qeyd etdiyimiz bu səciyyəvi aspektlər təsnifat sxemlərinin tətbiqini şərtləndirir.

İstifadədə olan kitabxana təsnifatının standart sistemləri (və ya sxemləri) biliklərin təsnifatına aşağıdakı yanaşmalardan istifadə etməklə işlənilib hazırlanmışdır.

1. Sadalanan: mövzu başlıqlarına əlifba sırası ilə nömrələrin verilməsi; Sadalayıcı sistemlər sinif nömrələri ilə hazır, uzun və sistematik mövzu siyahılarıdır.
2. İyerarxik: mövzunun iyerarxik olaraq ən ümumidən ən xüsusiyyətlərə bölünməsi;
3. Fasetli analitik sintetik: mövzunun bir-birini istisna edən cəhətlərə bölünməsi və sənədin mövzusuna uyğun olaraq onların yığılması mexanizmini təmin etmək. Fasetli təsnifat sistemində heç nə hazır deyil. Burada hər bir sinifin nömrəsini sənədin mövzusuna və xüsusiyyətlərinə görə qurmaq lazımdır.

Kitabxanada kitablar təsnifləşdirilərkən ilk əvvəl mövzu müəyyən edilir, mövzu müəyyən edildikdən sonra kitabın uyğun fənni və ya təhsil sahəsini seçirik. Həmçinin bu zaman nisbi indeksdən kömək ala və ya mövzu üzrə mütəxəssislərlə məsləhətləşə bilərik. Mövzu təyin edildikdən sonra mövzuya nömrə təyin etmək üçün Təsnifat sxemi (təsnifat sistemi də adlanır) adlı alət lazımdır [2]. Kitabxanada istifadə olunan təsnifat sistemi ilə əsas tanışlıq kimi kitabları, sənədləri təsnif etmək və üçün onlara sinif nömrəsi təyin etmək çox vacibdir. Kitabxanada sənədlərin təsnifatı üçün hansı təsnifat sxemindən istifadə edəcəyinə qərar vermək kitabxana müdiriyyətinin vəzifə və məsuliyyətidir. Bu məsələ ilə bağlı qərar qəbul edərkən aşağıdakı məqamları nəzərə almaq vacibdir:

1. Kolleksiyanın ölçüsü və mövzusu nədir;
2. Kolleksiyanın xarakteri nədir;
3. Kolleksiyanın istifadəçiləri kimlərdir;
4. Seçiləcək sxemin təftiş siyasəti.

Təsnifat kitablara və kolleksiyalara daxil olmaq, xüsusən də özü üçün açıq giriş sistemində öyrənmə üçün mühüm vasitədir. Həmçinin təsnifat bütün digər kitabxana xidmətlərini də dəstəkləyir. O, kitabxana kolleksiyasını mövzuya görə xarakterləşdirir, kitabxananın idarə edilməsi funksiyalarına xidmət edir və biliklərin yaradılmasına kömək edir. Təsnifatsız kitabxana kitab yığından başqa bir şey deyil. Kitabxanalar kitabxana resurslarının tam dəyərini reallaşdırmaq üçün təsnifata ehtiyacı var. Təsnifatın aşağıdakı səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

➤ Təsnifat kolleksiyadakı kitabların sistemli şəkildə düzülməsi üçün bir vasitədir. Eyni mövzuda olan kitabları bir araya gətirir, onları sistemli ardıcılıqla düzür, ümumi mövzudan xüsusi mövzulara qədər və oxucuların kolleksiyaları nəzərdən keçirməsini asanlaşdırır.

➤ Baxış heç bir xüsusi məqsəd olmadan kitabxana kolleksiyalarına – bir növ alış-veriş kitabları və digər oxu materiallarına pəncərədən baxmaqdır. Axtarış dəyərli və əhəmiyyət kəsb edən elmi bir vərdəşdir, bəzən təsadüfiliyə gətirib çıxarır – yəni, çoxdan lazım olan və dəyərli məlumatların təsadüfən tapılması kimi. Təsnifat kitabların gözəndən keçirməyi asanlaşdırır.

➤ Təsnifat kitabxana yığınlarındakı kitabları izləmək və sonra onları dəyişdirmək üçün bir vasitə kimi, rəf siyahılarının hazırlanması üçün də istifadə olunur.

➤ Kitabxana təsnifatının üç funksiyaya xidmət etdiyi iddia edilir, yəni: a) koqnitiv: biliyin strukturunu subyektlər və onların sinifləri üzrə təmsil etmək. Bir çox kitabxana təsnifatı, məsələn, Ranqanatanın təsnifatında, Blisin təsnifatında bu funksiyaları vurğuladıqlar;

b) informasiya axtarışı: təsnifat həm əl ilə, həm də elektron mühitdə bütün məlumat axtarış sistemləri və üsullarının əsasını təşkil edir;

➤ Bir çox bibliografiyalar, kataloqlar və s. daha yaxşı istifadə üçün təsnif edilmiş qaydada təşkil edilmişdir. Universal Onluq Təsnifat bibliografiyadakı qeydləri təşkil etmək üçün yaradılmışdır.

Nəticə: Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, müasir təsnifat sistemlərinin tətbiqi şərtləndirən səciyyəvi aspektləri aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik

➤ Təsnifatın ilk aktı əlaqəli anlayışları bir araya gətirdiyi üçün qruplaşdırmadır.

- Təsnifat istifadəçilər üçün axtarışı daha rahat edir.
- Təsnifat kitabxana kolleksiyasını xəritələr.
- Mövzu ilə bağlı bütün materialları bir yerə gətirir.
- Kitabxanayı təşkil edir və asan məlumat əldə etməyə kömək edir.
- İstifadəçilərin mövzuya yanaşmasını qane edir.
- Sadalanan sxem bütün mümkün sinifləri sadalamağa çalışır.
- Analitik-sintetik sxem təsnifatçıya birləşmə üçün nömrələr yaratmağa

imkan verir.

- siniflər.
- OPAC-ların effektiv işləməsinə kömək edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Xələfova S.A. Təsnifat sistemlərinin inkişafı. Təsnifat cədvəllərinin məşinlə oxunan faylları: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2010, №2, s.33-38
2. Sənədlərin bibliografik təsnifləşdirilməsi [Mətn]: dərslik /X.İsmayılov, S.Mustafayeva; red. N.İsmayılov. – Bakı, 2018. – 234 s.
3. Mustafayeva, S.M. Müasir təsnifat sistemləri və onun tətbiqi [Mətn] //kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri,metodik və təcrübi jurnal. – 2012. – №2. – s. 30-41
4. Mustafayeva, S.M. Azərbaycanada tətbiq edilən təsnifat sistemləri // Kitabxana.az – 2013. – № 1-2. – S. 13-18.
5. Mustafayeva, S.M. Kitabxana təsnifatı nəzəriyyəsinin inkişafı (1-ci məqalə) // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.–2013.–№ 2. – S. 38-62.

K.Mammadova

Specific aspects of modern classification systems

Abstract: In the article, the concept of classification was viewed from different perspectives. Here, the accessibility features of the classification systems applied in libraries were investigated. Approaches to library classification schemes in use are explained. Also, a special place is given to the classification systems applied in libraries. As a final result, the characteristic aspects that determine the application of modern classification systems have been mentioned

Keywords: Classification, classification system, classification schemes, Melwel Dewey classification, specific aspects of classification systems

Особенности современных классификационных систем

Резюме: В статье понятие классификации было рассмотрено с разных сторон. Здесь были исследованы особенности доступности систем классификации, применяемых в библиотеках. Объясняются подходы к используемым схемам классификации библиотек. Также особое место отводится системам классификации, применяемым в библиотеках. В качестве итогового результата были упомянуты характерные аспекты, определяющие применение современных систем классификации.

Ключевые слова: Классификация, системы классификации, схемы классификации, классификация Мелвелла Дью, особенности систем классификации

Rəyçi: müəllim D.Məhəmmədli